

Burgerschapdeugden maken de buurt leefbaar – en vervolgens de wereld

Machiel Keestra

Als filosoof verbonden aan het Instituut voor Interdisciplinaire Studies van de Universiteit van Amsterdam.

Het klinkt een beetje kinderachtig om, als het over betere sociale cohesie gaat, een buurtpicknick voor te stellen. Maar het is een goed idee. Beter dan praten over normen en waarden.

Twaalfuurtje met je buurtje; 'Samen bakkie doen'; 'Wereldkoekje' – op de lijst met tientallen ideeën die enige tijd geleden door burgers werden aangedragen bij de Denktank Sociale Cohesie, op uitnodiging van het Amsterdamse stadsdeel Watergraafsmeer/Oost, staan meerdere voorstellen die moeten leiden tot gezamenlijke maaltijden.

Min of meer op de stoep van dit stadsdeel is ruim een jaar geleden de moord gepleegd die tot zoveel commotie heeft geleid. Een oppervlakkige toeschouwer zou zich kunnen afvragen of dit soort plannen voor buurtmaaltijden niet een symptoom is van een gebrek aan besef dat er iets heel ernstigs aan de hand is in onze samenleving. Zijn dit nu de reacties van een geschokte samenleving? Wil de overheid dit soort initiatieven ondersteunen en meent zij werkelijk op die manier bij te dragen aan een samenleving waarin dergelijke moorden niet meer gepleegd worden?

Het is gemakkelijk om lacherig te doen over deze voorstellen en over de bereidheid van de (in dit geval lokale) overheid om bij te dragen aan de realisering ervan. Maar misschien is het zinvol hierover na te denken met de volgende twee gedachten in het hoofd: ten eerste blijft geen enkele samenleving, hoe homogeen ook, gevrijwaard van geweld en moord; ten tweede is het een enorme winst wanneer een dergelijke moord een geïsoleerd geval blijft en niet de aanloop kan vormen naar bredere vormen van afscheiding en uitsluiting. Wanneer de meeste omstanders het erover eens zijn dat de relatie tussen de moordenaar en zijn slachtoffer niet vooral een uit de hand gelopen relatie tussen twee bevolkingsgroepen betreft, dan is de maatschappelijke winst groot. De vraag is natuurlijk hoe die eensgezindheid onder de omstanders, tussen de verschillende bevolkingsgroepen bereikt kan worden. De reflex van overheid en vele opinie-makers is het opstarten van een nationaal project ter bevordering van de nationale identiteit en de morele eensgezindheid. Terwijl het WRR-rapport 'Waarden, normen en de last van het gedrag' uit december 2003 nog beklamtoende dat die morele eensgezindheid vanaf 1970 eerder toe- dan afgenomen was!

Veel respondenten meenden echter dat mensen die gedeelde normen steeds minder in praktijk brengen – tussen norm en daad staan – blijktbaar praktische bezwaren. In hoeverre kunnen buurtmaaltijden bijdragen aan het weg-nemen van die praktische bezwaren, dat is misschien toch een relevante vraag.

Bijval voor de buurtmaaltijd kan gevonden worden uit een onverwachte hoek. „Er zou meer gepicknickt moeten worden” – dit advies noemt de socioloog Robert Putnam aan het eind van zijn invloedrijke boek *Bowling Alone* uit 2000, waarin hij de teloorgang van het sociale kapitaal in de Amerikaanse samenleving beschrijft. Die teloorgang betreft het gegeven dat de Amerikaanse burger steeds minder tijd en aandacht met zijn medeburgers deelt. Het gaat Putnam daarbij vooral om vormen van samen-zijn die gevoelens van vertrouwen en wederkerigheid jegens elkaar versterken. Deze gevoelens – hij noemt ze ook wel 'burgerschapdeugden' – worden versterkt door deelname aan een hecht netwerk van wederkerige sociale relaties.

Om bij de picknick te blijven: als er regelmatig een buurtpicknick wordt georganiseerd, waarbij de ene buurtgenoot zorgt voor de barbecues, de ander voor houtschool of eten, iedereen let op de kinderen van anderen, iedereen ook opgelet heeft dat zijn hond niet de week ervoor op het gras zijn behoefte doet, enzovoorts, dan zal dit buurtpicknick een effect hebben dat veel verder reikt

Straatfeest ter verbroedering in het Rotterdamse Liskwartier. (Foto Jan van der Ploeg)

dan die paar zonnige zomermiddagen waarop de barbecues staan te walmen. Ook op andere middagen zullen kinderen op straat door medepicknickers geholpen worden als ze vallen; tijdens de picknick kan een carpool ontstaan of een voetbalclub; als het plantsoentje bedreigd wordt, weten de picknickers elkaar te vinden, enzovoorts. Zoals Putnam over zijn advies zegt: meer picknicks zijn niet alleen goed voor ons land maar ook voor onszelf, voor ieder van ons individueel.

Er zullen weinig mensen zijn die deze constatering willen tegen-spreken. Wie zou zijn bureu niet bij de voornaam willen kunnen begroe-

er misschien helemaal niet bij zullen zijn?

Sociale cohesie is beslist niet alleen een kwestie van de veelgenoemde 'normen en waarden' die wij als burgers met elkaar zouden moeten delen en waarbij dan verwezen wordt naar waarden als 'vrijheid' en 'gelijkheid'. Die waarden, die we te danken zouden hebben aan de Verlichting, zouden moeten bijdragen aan de eenheid van onze samenleving en als het ware aan de top van ons hele pakket van normen en waarden moeten staan.

Ik bestrijd dat de gebreken aan het sociale kapitaal die Putnam beschrijft verholpen kunnen worden door het formuleren en onderwijzen van een aantal -

zeer abstract en in zekere zin leeg van inhoud zijn. Om te laten zien waarom een abstracte notie van gelijkheid kan leiden, geef ik u het voorbeeld van het zogenaamde 'speciesisme', ofwel het discrimineren van dieren vanwege het simpele feit dat ze tot een andere 'species' of diersoort behoren. Deze term is gemunt door de bekende ethicus Peter Singer. Hij stelt dat wij inmiddels racisme en seksisme wel achter hebben ons gelaten, maar dat we nog steeds een volstrekt ongerechtvaardigd en verwerpelijk verschil maken tussen de mens en het dier. Dieren worden immers door ons gegeven en we laten ze voor ons werken en we houden ze gevangen, enzovoorts. Toch zal het voor de meesten van ons duidelijk zijn dat we dieren niet al te veel 'mensenrechten' zullen geven en dat we omgekeerd mensen niet de dierenvrijheid om in het openbaar te poepen of te paren zullen geven. Maar dat dieren noch mensen onnodig gekweld en vernederd moeten worden, daarover zijn we het hier sinds ruim een eeuw wel eens. Hoe nobel abstracte waarden als vrijheid en gelijkheid ook klinken, ze vereisen wel dat ze toepasbaar gemaakt worden voor een bepaalde context.

Ten tweede is het zeer de vraag hoe zulke gedeelde waarden totstandkomen. Is dat een kwestie van goede en herhaalde voorlichting en onderwijs? Moeten alle burgers en zeker alle jongeren deze algemene normen uit het hoofd leren en mogelijk ook de ethische of sociaal-politieke argumenten die ervoor pleiten? Nog afgezien van het feit dat misschien niet iedere burger of scholier in staat zou zijn om zich die inzichten werkelijk eigen te maken, moet men zich afvragen of ze daarmee voldoende zijn toegerust om in voorkomende situ-

aties ook het goede te kiezen. Aristoteles, aan wie we in onze cultuur de oudste uitgewerkte en tevens meest invloedrijke Ethica te danken hebben, achtte niet iedereen in staat tot ethische reflecties. Anders dan veel andere ethici meende hij echter niet dat het bijvoorbeeld voor jongeren onmogelijk was om deugdzaam te handelen. Hij betwistte juist het (Platoense) idee dat een goede handeling op een of andere manier voorgeschreven of beoordeeld moest worden aan de hand van een abstract begrip van het goede. Tussen een dergelijk abstract begrip van het goede enerzijds en een concrete goede handeling anderzijds bestaan immers geen 'overbruggingsregels', die ons kunnen helpen om per-

geval te bepalen hoe dat abstract goede (of vrije, of gelijke) dan in praktijk gebracht moet worden. Zonder dergelijke overbruggingsregels heeft onderwijs in abstracte normen betrekkelijk weinig zin.

Het omgekeerde is didactisch en filosofisch veel beter te verdedigen: vanuit concrete en gedeelde praktijken kan probeerd worden om abstracte normen af te leiden die mogelijk ook elders – mutatis mutandis – gelden. Om even terug te keren naar onze picknick: het scenario waarin elke deelnemer 30 worstjes meeneemt zal iedereen duidelijk maken dat 'gelijkheid' een complexer moreel begrip is dan je zou verwachten.

Kinderen op straat zullen door medepicknickers geholpen worden als ze vallen

De sociaal filosoof Michael Walzer lijkt op dit inzicht van Aristoteles voort te borduren met zijn onderscheid tussen 'dikke' en 'dunne' moraal, ofwel 'morele argumenten thuis en in den vreemde' (1994). Thuis hanteren we een dikke of maximale moraal, waarin we preciezer en concreter omschrijven welke vrijheid en gelijke mogelijkheden een ieder heeft: hoeveel tijd elk kind mag computeren, of fietsers ook door het park mogen rijden, enzovoorts. De vrijheid en gelijkheid die we aan medeburgers elders op de globe toewensen, kunnen we natuurlijk niet op een dergelijke manier specificeren. Die moeten we dus noodgedwongen met een 'dunne' moraal tegemoet treden: we

delen het streven naar grotere vrijheid en gelijkheid zonder dat we weten hoe men die concreet gerealiseerd wil zien. Walzer stelt terecht dat elke gemeenschap die maximale moraal zelf moet ontwikkelen. Hij omhelst daarbij niet een waarden-relativisme, maar bestrijdt het idee dat waarden als vrijheid en gelijkheid voldoende concrete inhoud hebben om overal toegepast te kunnen worden. Sterker nog: volgens hem is het veel plausibeler dat de abstracte en algemene normen worden afgeleid van de alledaagse en concrete, dikke moraal en dus niet andersom.

Het lijkt me vanzelfsprekend dat een dergelijke afleiding voor het volwassen

wordende individu net zo zal gelden als voor een cultuur, die langzamerhand kan komen tot de formulering van zaken als grondwetten en mensenrechtenverklaringen. Die inzichten, wetten en verklaringen zijn dan ook vooral bedoeld om de verschillende praktijken te bestendigen en waar mogelijk de daaruit afgeleide 'dunne' moraal ook elders in de praktijk te brengen.

Wat leert ons dit alles nu over sociale cohesie? En wat hebben we eraan bij het beoordelen van ideeën over buurtpicknicks, groet-projecten, bloemversieringen van de fietsen in de buurt, enzovoorts, enzovoorts?

Het antwoord is: we moeten kleine buurtprojecten zeer serieus nemen. Ik geloof niet in het succes van een 'normen en waarden project', tenzij als een vervolg op een veel omvangrijker en 'dikker' project ter versterking van lokale sociale cohesie. Buren die met elkaar gepicknickt hebben, zullen ook eerder met elkaar een middagje gaan collecteren ter bestrijding van de honger in Darfur. Wanneer scholieren stageplekken bij bedrijven in de buurt kunnen krijgen, zullen zij zich daar ook beter thuis voelen.

Wat kan de rol van de overheid hierbij zijn? Vanuit de overheid gedacht is een suggestie dat zij middels een nationaal 'normen en waarden project' bijdraagt aan de toename van sociale cohesie voor de hand liggend. Dat is echter weinig zinvol. Daarentegen zal de overheid het waarschijnlijk niet snel tot haar taak rekenen om lokale buurtprojecten op te zetten of te steunen, nadat zij juist eerder het jeugdstraatwerk en de buurtpolitiekantoren heeft afgebroken. Het lijkt ook voor de hand te liggen dat de overheid dit soort projecten aan burgerinitiatieven wil overlaten. Nu komt juist in buurten waar de sociale cohesie gering is, dit soort initiatieven moeilijk tot stand. Niet door een gebrek aan bereidwilligheid bij de verschillende burgers, maar wegens het gebrek aan een kader waarbinnen dit soort initiatieven met succes ontplooid kunnen worden. Bovendien is in een buurt waarin de sociale cohesie gering is ook het onderlinge vertrouwen zodanig zwak dat individuele initiatieven niet zo snel op een brede respons kunnen rekenen. Een individu dat probeert een barbecue te organiseren en een steencil in zijn buurt verspreidt, loopt vooral het risico om een merkwaardige zonderling gevonden te worden. Kerken, scholen en verenigingen hebben heden ten dage veelal niet meer het sociale kapitaal en de lokale binding om dit soort initiatieven op een levensvatbare wijze te steunen: daarvoor zijn zij vaak te 'parochiaal' georiënteerd geraakt.

De (lokale) overheid kan hier wel een rol van belang spelen. Daarbij gaat het nadrukkelijk niet om de traditionele rol van bedenker en organisator, maar eerder om de rol van bemiddelaar, van platform of netwerkknop. De overheid kan proberen de praktische bezwaren te verhelpen die bij de lokale burgers bestaan en die de overstap van norm naar daad bemoeilijken. Zij fungeert dan eerder als katalysator of kristallisatiepunt. Ook hiervoor geldt dat niet in algemene termen kan worden voorgeschreven hoe de overheid die functies moet uitvoeren of voor welke randvoorwaarden zij moet zorgen. Per regio en per buurt zal dat verschillend zijn en afhangen van fysieke en sociale factoren. In sommige buurten zal de rol van de overheid beperkt zijn tot het afgeven van een vergunning voor het afsluiten van een straat ten behoeve van de buurtpicknick, in andere buurten kan de overheid bemiddelen om buurtbewoners de gelegenheid te geven om te picknicken op de parkeerplaats van een bedrijf. Bewoners zullen zo'n verzoek niet snel durven doen en zonder een bemiddelende overheid zal een bedrijf niet snel een stel onbekenden op zijn parkeerplaats laten picknicken. Met de overheid als gesprekspartner zullen echter eerder afspraken kunnen worden gemaakt en zullen die door beide partijen ook eerder worden nageleefd. Vanzelfsprekend hoeft in zo'n geval de rol van de overheid niet tot het einde der dagen te duren, maar kan die in de beginfase cruciaal zijn. Maar eerst moet die overheid natuurlijk het belang inzien van het feit dat er meer gepicknickt moet worden.

Deze tekst is een bewerking van de column die Machiel Keestra heeft uitgeproken op de bijeenkomst van de Denktank Sociale Cohesie op uitnodiging van stadsdeel Watergraafsmeer/Oost.